

Tila, paikka ja urbanismi - uuden kaupunkitutkimuksen metodologiaa

MICHAEL DEAR & JOUNI HÄKLI

Department of Geography, University of Southern California Maantieteen laitos, Joensuun yliopisto

Dear, Michael & Jouni Häkli (1998). Tila, paikka ja urbanismi - uuden kaupunkitutkimuksen metodologiaa (Space, place and urbanism - methodological notes for contemporary urban studies). Terra 110: 2, 59-68.

Rapid proliferation of urban studies has made valuable contributions to social theoretical discussion of the role of space in social processes. In recent research on cities, however, the spatial dimension has remained largely at the level of metaphores, or the research has resorted to given notions of urban space. After a period of relatively little interest in the methodology of spatial studies, there is a renewed call for reflection of the »spatial» in urban phenomena. In this article we set out to discuss some methodological aspects relevant to urban research, the most central of which elaborates upon the notion of urban development as a socio-spatial dialectic. Our conclusion is that urban landscapes are »geographical puzzles» formed by the dialectic of structures, institutions and action, and developing reflectively in relation with urban space. In our understanding the methodological challenge of urban studies is to analyse and understand the multiscale formation of urban landscapes in a manner which takes into account the constitutive, restrictive and mediative role of space in the process.

Michael Dear, University of Southern California, Department of Geography, University Park, Los Angeles, CA 90089-0255, U.S.A.

Jouni Häkli, University of Joensuu, Department of Geography, P.O. Box 111, 80101 Joensuu, Finland.

Kaupunkitutkimuksen uusi aalto

Häpeän tunnustaa, mutta pelkäänpä että elämme pinnallisuuden aikaa.

- Lady Bracknell (Oscar Wilde: Tärkeintä on olla Uno)

1980-luvun uusi yhteiskuntateoreettinen maantiede perusteli olemassaoloaan muun muassa havainnolla, jonka mukaan suurin osa yhteiskuntateoreettisesta ajattelusta ei ota kantaa tutkimuskohteensa tilaulottuvuuteen (esim. Thrift 1983; Gregory & Urry 1985; Soja 1989). Näkemys on sittemmin vakiintunut osaksi nykymaantieteilijöiden identiteettiä ja tutkimuskäytäntöä, mutta samalla tarkentunut ja osin problematisoitunut. Paitsi että esimerkiksi sellaiset sosiologian klassikot kuin Durkheim ja Simmel tuottivat tilan yhteiskuntateoriaa, myös suun osa näennäisesti tilatonta keskustelua on lisännyt ymmärrystämme tilan roolista yhteiskunnan muotoajana. 1990-luvun yhteiskuntamaantieteessä pyrkimys, kohti varsinaista tilan teoriaa onkin yhä harvinaisempi. Etäisyyden, sijainnin tai kontekstin abstrakti pohdinta on joutunut alistumaan

tutkimusotteelle, jossa tilaulottuvuus on ensisijaisesti metodologinen painotus: tapa kysyä ja tunnistaa tutkimusongelman kannalta keskeisiä syy-yhteyksiä.

Tilan itseisarvoisen »änkyrateoretisoinnin» ylittämässä juuri kaupunkitutkimus on ollut merkittävä risteyskohta. Siinä tilaulottuvuuden maantieteellinen pohtiminen ja tilaa implisiittisemmin käsittelevä kaupunkisosiologia ovat melko vaivattomasti löytäneet toisensa. Yhteys on kiinteä, eikä nykyisin enää voida 1980-luvun teoreetikkojen tapaan puhua varovaisesta tunnustelusta maantieteen ja sosiologian välimaastossa. Kaupunkitutkimuksesta on tullut muodikasta sekä entistä monipuolisempaa ja monitieteisempää (Amin & Graharn 1997). Kaupungit kiinnostavat niin maailmantalouden ja paikallispolitiikan uusina valtakeskittyminä, korkea- ja alakulttuurien areenoina kuin ekologisen kehityksen haasteinakin.

Kaupunkitutkimuksen lisääntyminen on omalta osaltaan vähentänyt tilan teoreettisen problematisoinnin painetta. Kaupungithan ovat monella tapaa tilan ja spatiaalisten mielikuvien määrittelemiä tutkimuskohteita. Kaupungit mielletään tilaan tiivistyneinä väestön ja rakentamisen keskittyminä tai raha- ja tavaravirtojen solmuina. Niiden kytkeytymisen kuvitellaan muodostavan verkkoja, ja poliittisesti niiden katsotaan edustavan paikallisuutta ainakin lyhyiden etäisyyksien merkityksessä. Näyttäisi siltä, että trendikäs *urban studies* -suuntaus on edistänyt tehokkaasti yhteiskunnan tilaulottuvuuden ymmärtämistä. Toisaalta voidaan kuitenkin myös kysyä, onko kaupunkitutkimus pysynyt asettamiensa metodologisten haasteiden tasalla. Samalla kun kaupunkitutkimuksen kieli yhä useammin viittaa tilan huomioon ottamiseen, on kovin pieni osa tutkimuksesta pyrkinyt järjestelmällisesti tarkastelemaan niitä ehtoja, jotka ohjaavat kysymyksiä urbaanien ilmiöiden spatiaalisesta jäsentymisestä. Aminin ja Graharnin (1997: 411) toteamusta mukaillen kaupungin olemus on ehkä parhaillaan hukkumassa näkökulmien ja lähestymistapojen kirjoon.

Sikäli kun tilasta on mahdollista sanoa mitään yleisesti, voivat päätelmät parhaimmillaankin olla vain alustavia ja osittaisia. Tilaan liittyvä metodologinen pohdinta on kuitenkin nähdäksemme mielekästä ja hedelmällistä. Tässä artikkelissa tavoitteenamme on esittää joitakin kaupunkitutkimuksen kannalta keskeisiä tilaan liittyviä metodologisia huomioita, joiden soveltaminen yksittäisissä tutkimuksissa voi auttaa selventämään tilan roolia urbaanien ilmiöiden muotoajana. Emme pyri yleispätevien sääntöjen määrittelyyn, sillä on selvää, etteivät esittämämme näkökohdat ole oleellisia kaiken kaupunkiin liittyvän tutkimuksen kannalta. Esityksemme tukeutuu yhteen harvoista systemaattisista pyrkimyksistä ottaa tila huomioon yhteiskuntatutkimuksen metodologiassa (Giddens 1984). Giddensin ajatuksista poimimme kuitenkin vain sen, mikä niissä nähdäksemme on antoisaa kaupunkitutkimuksen näkökulmasta.

Kaupungin sosiospatiaalinen dialektiikka

Yleisellä tasolla kaupunkitutkimusta luonnehtii pyrkimys ymmärtää ja selittää miten joukko monimutkaisella tavalla toisiinsa kytkeytyviä sosiokulttuurisia, taloudellisia ja poliittisia prosesseja kehittyä ajassa ja tilassa. Aika ja tila voidaan puolestaan kuvitella ulottuvuuksina kudelmassa, johon inhimillisen toiminnan prosessit ja sijaintisuhteet kirjautuvat. Kaupunkitutkimuksen haasteena on kyetä käsitteellistämään yhteiskunnallisen elämän rakentumista tässä kudelmassa niin yksilöiden kuin ryhmienkin osalta. Tämän tehtävän suorittamiseen yhteiskuntatutkimuksen perinne tarjoaa kaksi erilaista lähtökohtaa: rakenteita ja toimintaa korostavat tarkastelut. Näitä syventää nykyisin yhä useammin myös tilaulottuvuutta eri tavoin korostava tutkimusote.

Kaupunkien rakennettu ympäristö ja kaupunkielämä kutoutuvat kaupunkimaisemaksi. Sitä rakentavat toimijat, jotka tuntevat sosiaalisen maailman (*knowledgeable actors*), ja joiden toimintaa yhteiskunta ja sen rakenteet ehdollistavat. Giddensin (1984: 24) näkemys toiminnan ja rakenteen keskinäisestä muotoutumisesta korostaa lisäksi instituutioiden ja vakiintuneiden yhteiskunnallisten järjestelmien roolia näiden kahden välittymisessä. Yhteiskunnallisesti ehdollinen ihmisen toiminta nojautuu instituutioihin, jotka ohjatessaan toimintaa tulevat samalla ylläpidetyiksi. Giddensin

rakenteistumisteoria on esittämäämme kuvausta huomattavasti monimutkaisempi. Tässä vaiheessa kuitenkin riittää kolmen analyysitason ja niiden yhteen kietoutumisen haasteen tunnistaminen.

Kaupunkitutkimus voi keskittyä niin rakenteiden, instituutioiden kuin toimijoidenkin tarkasteleluun. *Rakenteiden* analyysi merkitsee pitkäkestoisten, usein annettuna otettujen ja sisäistettyjen, yhteiskunnallista elämää mahdollistavien ja säätelevien säännönmukaisuuksien tutkimusta. Tämä voi tapahtua eri abstraktiotasoilla, mutta esimerkiksi käytännön kaupunkitutkimus voi pyrkiä avaamaan merkityksen antoon (diskursseihin), hallintaan (taloudelliset ja poliittiset resurssit), tai legitimaatioon (säätelyn muodot) liittyviä säännönmukaisuuksia (esim. Boyer 1990; Zukin 1991; Caulfield & Minnery 1994). *Instituutioiden* tarkastelu kohdistuu rakenteiden järjestelmälliseen ja konkreettiseen ilmenemiseen yhteiskunnassa. Kaupunkitutkimukseen sovellettuna tämä voi merkitä yhteiskunnan järjestelmien ja toimintatapojen, esimerkiksi urbaanien hallintokoneistojen ja regiimien, tutkimusta (esim. Stone 1986; Jonas 1991; 1992; Keil & Ronneberger 1994; Stoker & Mossberger 1994). *Toimijoihin* keskittyvässä tutkimuksessa paneudutaan yksilöiden ja ryhmien rooliin yhteiskunnallisten prosessien suuntaajina. Myös toimijalähtöisestä kaupunkitutkimuksesta on helppoa poimia esimerkkejä (Castells 1983; Davis 1990; Adams 1995).

Rakenteiden, insituutioiden ja toimijoiden vuorovaikutuksen konkreettisia muotoja on mahdotonta ennustaa, sillä vaikka rakenteelliset kontekstit ehdollistavat yhteiskunnallista toimintaa, toimijat myös muuttavat ympäristöään. Juuri tästä syystä kaupunkirakenteen mallit ovat selitysvoimiltaan hyvin rajallisia (ks. myös Haarni & Karvinen 1994). Kontekstuaalinen kaupunkitutkimus voi kuitenkin tuottaa päteviä kuvauksia urbaaneista maisemista ja paikoista, jotka muodostuvat pitkäkestoisten rakenteellisten voimien ja ihmisten rutiinien vuorovaikutuksena, ja joiden muotoutumisen sääätely välittyy yhteiskunnallisissa instituutioissa (R-I-T-yhteys, kuva 1). Taloudellinen, poliittinen ja sosiokulttuurinen tapahtumahistoria on *paikkaspesifiä* siltä osin kuin rakenteiden, instituutioiden ja toiminnan suhteet kääriytyvät auki paikallisissa yhdyskunnissa, ja *aikaspesifiä* siltä osin kuin nuo suhteet muotoutuvat eri aikajänteillä. Näin muotoiltuna ajatus kuvaa likimain tilannetta, johon Amin (1996: 312) viittaa termillä *multiplex city* - »moniulotteisesti verkottunut kaupunki». Kun kaupunki kehittyy, sen muoto muuttuu. Toisaalta maantieteellinen muutos heijastuu kaupunkia muuttaviin yhteiskunnallisiin prosesseihin ja voimiin. Tila ja yhteiskunta heijastavat toisiaan monellakin tavalla. Yksinkertaistaen ilmaistuna yhteiskunnalliset suhteet

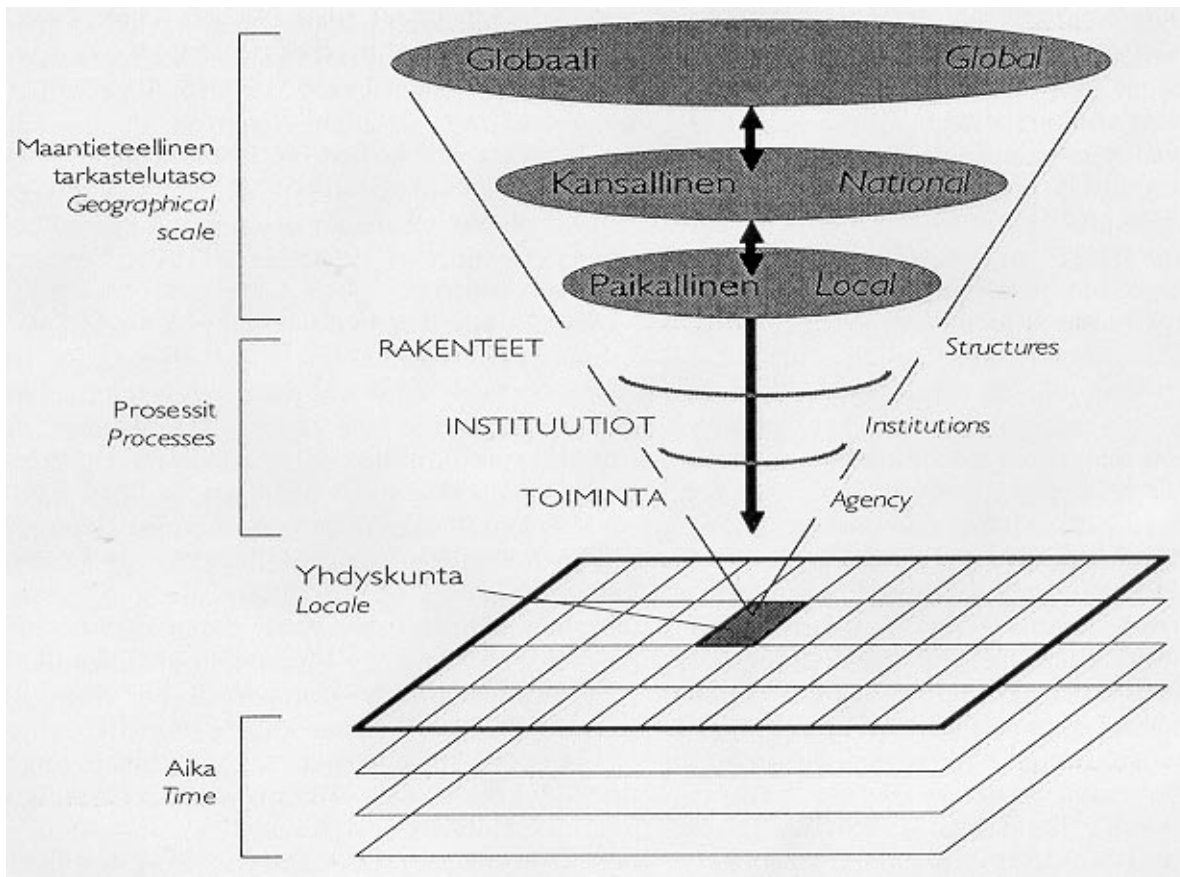
* *muotoutuvat* tilallisesti (esimerkiksi uuden teknologian, elämäntapojen ja kaupunkirakenteen muutoksen yhteen kietoutuminen)

* ovat tilan *ehdollistamia* (esimerkiksi rakennettu ympäristö muutosten hidastajana, tai luonnon hasardien asettamat rajoitukset)

* *välittyvät* tilassa (esimerkiksi ideologioiden ja diskursiivisten muodostumien synty maantieteellisesti rajatulla alueella).

Kaupunkimaisemat voidaan ymmärtää *sosiospatiaalisen* dialektiikan tuloksina: rakenteet, institootit ja toiminta kietoutuvat yhteen ja muotoavat kaupunkitilaa, mutta samalla heijastavat tilan sosiaalista ja fyysistä järjestystä.

Yhteiskunnan ja tilan vuoropuhelu ei ole sidottu kaupunkien paikalliseen tapahtumatasoon, sillä lähes kaikki yhteiskunnallisen elämän prosessit rakentuvat myös laajemmissa yhteyksissä. Samalla ne muodostavat mittakaavaltaan erilaisia toiminnan areenoita. Maantieteelliset alueet ovat yhteiskunnallisessa toiminnassa syntyviä ja ylläpidettyjä vuorovaikutuksen kenttiä, joita rajaavat joko toimijoiden (sosiokulttuuriset tai toiminnalliset) tavat jäsentää maailmaa tai institutionaalisesti määritetyt poliittishallinnolliset jaottelut (Paasi 1991; Häkli 1994). Yhteiskunnallisen elämän katsotaan yleensä jakautuvan paikalliseksi tai alueelliseksi, kansalliseksi ja kansainväliseksi tapahtumiksi. Tämä on kuitenkin liiallinen yksinkertaistus, joka itse asiassa saattaa rajoittaa tutkimuksen kykyä ymmärtää tutkimuskohteensa tilaulottuvuutta.

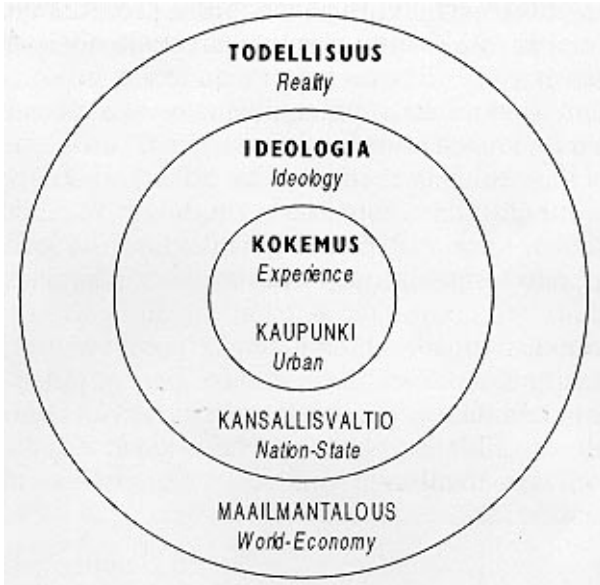
Kuva 1. Kaupunkitutkimuksen metodologinen haaste: urbaani mosaiikki.
 Figure 1. The methodological challenge of urban studies: the urban mosaic.

Alueatasot eivät suinkaan ole olemassa yhteiskunnallisesta toiminnasta riippumatta, vaan päinvastoin ne tuotetaan osana tuota toimintaa (Smith 1995). Niiden tuottaminen on usein myös taloudellisesti tai poliittisesti motivoitua (Jonas 1994; Staeheli 1994).

Joka tapauksessa voimme olettaa, että rakenteiden, instituutioiden ja sosiaalisen toiminnan spatioaalinen kudosis muodoutuu eri tavoin riippuen siitä, millaisen maantieteellisen toimintatason tuottamiseen ne liittyvät. Esimerkiksi kansainvälinen työnjako sekä pääoman ja työvoiman vuorovaikutussuhteet ovat varmasti vaikuttaneet suomalaisen kaupunkijärjestelmän muodoutumiseen ja piirteisiin. Taloudellinen päätöksenteko, joka perustuu pääoman kansainvälisiin sidoksiin, vaikuttaa usein myös kansallisiin geokonomisiin strategioihin ja samalla tuottaa kansallisen kaupunkijärjestelmän talouden kannalta merkityksellisenä toiminta-areenana. Kuitenkin yksittäisen kaupungin rakentumisen kannalta pääoman ja työvoiman suhde voi olla merkittävä aivan toisella, paikallisesti erityisellä tavalla. Esimerkkeinä voidaan mainita yritysten lakkauttamiset, ympäristökysymykset, tai vaikkapa kansalaisyhteiskuntaan sidostuneet toimintatavat ns. yhden yrityksen paikkakunnilla (Koskinen 1987; Kortelainen 1996).

Yhdyskunnat ovat siis mittakaavaan katsomatta *maantieteellisiä mosaiikkeja*, jotka muodostuvat rakenteiden, instituutioiden ja toiminnan sosiospatiaalisena vuoropuheluna. Yksittäisessä kaupungissa tiivistyy samanaikaisesti useilla eri alueatasoilla muodoutuvia prosesseja, joilla on myös erilaisia aikajänteitä (Amin 1996). Kaupunki voidaankin ymmärtää »ajan näkyvänä muotona» (Dear 1996), monimutkaisena yhdistelmänä nykyhetkeä, tulevaisuutta ja menneitä, jossa kerrostuvat kaupunkimaiseman rakenteelliset, institutionaaliset ja toiminnalliset arkeologiat (kuva 1). Kaupunkitutkimuksen metodologiseksi haasteeksi nousee tuon maiseman avaaminen ja ymmärtäminen sitä ylläpitävien ja muodostavien prosessien kautta siten, että myös tilan muodostava, rajoitettava tai välittävä merkitys otetaan huomioon.

Kaupunkitutkimus voi tematisoida kohteensa poliittisina, taloudellisina ja sosiokulttuurisina prosesseina, mutta niiden kietoutuminen toisiinsa ei saisi jäädä analyttisen erottelun varjoon. Yhteiskunnallisten prosessien poliittisuus viittaa *konfliktien*, taloudellisuus *tuotannon ja vaihdon*, ja kulttuurisuus puolestaan *vuorovaikutuksen* mekanismeihin (ks. esim. Jauhainen 1995; Andersson 1997; Raento 1997). Nämä luonnehtivat kaikkia yhdyskuntia tavalla tai toisella. Se, miten politiikan, talouden ja kulttuurin prosessit muotoutuvat ja kytkeytyvät toisiinsa on kuitenkin kysymys, johon vastaaminen edellyttää empiiristä tutkimusta.

Kuva 2. Tulkinta maantieteellisten skaalojen yhteiskunnallisesta tuottamisesta (Taylor 1982: 25).
 Figure 2. An interpretation of the social production of geographical scales (Taylor 1982: 25).

Esimerkiksi paikallisia ympäristökonflikteja analysoiva kaupunkitutkimus voi kohdistua merkitysrakenteiden (suunnitteludiskurssit), päätöksenteon (paikallishallinto ja -politiikka) sekä materiaalisten etujen (paikallistalouden toimijat) alueilla muotoutuviin konflikteihin (esim. Healy & Ascher 1995; Peterson & Horton 1995; Tauxe 1995). Kiinnostavaa voi erityisesti olla niiden välittyminen kaupunkimaisemaan ja sen muutokseen (Lehtinen & Rannikko 1994; Häkli 1996; Lehrer & Milgrom 1996).

Vaikka yhteiskunnalliset suhteet muodostuvat samanaikaisesti monissa eri tavoin rakentuviissa toiminnoissa, konkreettinen yhdyskuntaelämä näyttäyty yleensä kudoksena, jossa rakenteet, instituutiot ja toiminta eri aluetasoilla limittyvät enemmän tai vähemmän saumatta toisiinsa. Taylorin (1982) mittakaavojen muodostumista koskevaa mallia mukaillen voidaan todeta, että vaikka kaupunkimuutoksen *todellisuus* rakentuu yhä useammin maailmantaloudessa, muutokset *koetaan* paikallisesti (kuva 2). Muutosten yhteiskunnalliset syyt ja vaikutukset saattavat siksi näyttää paikkaan sidotuilta silloinkin, kun ne ovat ulkosyntyisiä, ja purkautua ensisijaisesti paikallisina ongelmina tai konflikteina. Taylorin (1982: 25) tulkinnan mukaan erityisesti kansallisvaltion *ideologinen* ja normatiivinen säätely estävät muutosten laajempien syiden havaitsemista: valtion politiikka sijoittaa ongelmat kansalliseen ja paikalliseen yhteyteen vaikka kyse olisi maailmantalouden suhdannevaihteluista. Esimerkiksi teollisten työpaikkojen väheneminen kaupunkiseudulla saattaa nostattaa paikallisia poliittisia kiistoja ja protestikäyttäytymistä, vaikka muutoksen perustana olisi ensisijaisesti kansainvälinen työn uudelleenjakko.

Yhteiskunnallisilta vaikutuksiltaan maantieteelliset mittakaavat eivät kuitenkaan jää pelkiksi ajattelua kahlitseviksi abstraktioiksi. Pikemminkin ne olisi ymmärrettävä toisiinsa vaikuttavina ja sisäkkäisinä yhteiskunnallisen elämän sidoksina, jotka eivät muodosta toisistaan irrallisia kerroksia, vaan verkottuvat monin tavoin kiinni toisiinsa. Niinpä esimerkiksi maailmantalouteen kytkeytyvä teollisuustuotannon taantuma saattaa jopa kertautua vaikutuksiltaan yhdyskuntatasolla sen sijaan, että suhdannevaihtelut koskisivat koko maailmaa ja ilmenisivät paikallisesti vaikkapa vain tuotantolai-

toksen sulkemisena. Pahimmillaan seurauksena voi olla koko yhdyskunnan kriisi, jossa taloudellisen perustan heikkenemisen lisäksi poliittinen järjestelmä ja kansalaisyhteiskunta kadottavat keskusteluyhteytensä. Kriisiin sukeltavasta yhdyskunnasta tulee itsessään ongelmallinen, ja tilannetta voi mutkistaa edelleen heikko menestys kilpailussa tuotannollisista investoinneista. Kaupungit onkin yhä useammin nähty sisäisesti jännitteisinä, mutta geostrategisesti entistä merkittävämpinä yksikköinä, jotka kamppailevat asemista kiristyvässä maailmantaloudessa (esim. Vartiainen 1994; Mitchelson & Wheeler 1994; Sassen 1994).

Kaupungit, suunnittelu ja tilan hallinta

Tuotannon ja vaihdon markkinat ovat keskeinen, vaikka eivät toki ainoa, osa kaupunkien kasvun ja muutoksen dynamiikkaa. Markkinamekanismit eivät yksin kykene säätelemään yhteiskunnallista elämää. Erityisen selvästi tämä näkyy pääomaintensiivisten infrastruktuurien (esim. kadut, sillat, vesihuolto) tuottamisen ja ylläpidon, ja toisaalta maankäyttöön liittyvien eturistiriitojen tapauksessa (esim. Forester 1983; Beauregard 1986). Kaupunkisuunnittelu on syntynyt kasvavien kaupunkien keinoksi säädellä yhteiskunnan eri toimijoiden suhteita ja maankäyttöä poliittisesti ja hallinnollisesti (Boyer 1990). Suunnittelu ei kuitenkaan ole ollut pysyvä ja vakiintunut menettelytapa tai järkipäätöksen muoto, vaan historiallisesti ja maantieteellisesti (kontekstuaalisesti) ehdollinen käytäntö, joka on sekä kaupunkien sosiospatiaalisen dialektiikan *osa* että sen muotoaja. Kaupunkisuunnittelua ei siis voida ymmärtää vain abstraktien suunnitteluteorioiden kehityksen tuloksena, vaan yhtä paljon reaktiona muuttuviin poliittistaloudellisiin ja sosiokulttuurisiin jännitteisiin kaupungeissa. Kaupunkeja suunnitellaan ristiriitojen välttämiseksi, mutta samalla niiden ehdollistamana (Caulfield & Minnery 1994: 673-674; Laws 1994b: 8-9; Jauhiainen 1995).

Kaupunkisuunnittelun tilan ja yhteiskunnan vuoropuhelusta erottuvat varsin helposti instituutioiden ala (esim. suunnitteluvirastot, ohjeistot ja menettelytavat) ja toiminnan ala (suunnittelijat, päättäjät, sidosryhmät ja kansalaiset). Sen sijaan on kiinnostavaa pohtia missä sijaitsevat suunnittelun rakenteet eli suunnittelua ohjaavat pitkäkestoiset, usein annettuna otetut ja sisäistetyt sääntönmukaisuudet (Roweis 1983). Näkemyksemme mukaan suunnittelun rakenteiden ja kaupunkitilan suhde muodostuu aivan keskeisellä tavalla suunnittelun diskursseissa ja niiden tavassa ottaa tila haltuunsa suunnittelun kohteena (Dear 1986, 1989; Häkli 1997, 1998). Diskursiivisten merkitysrakenteiden analyysi onkin tärkeä kaupunkitutkimusta laajentava suunta, joka kiinnittää huomiota sellaisiin *valtasuhteisiin*, jotka eivät paikannu yksittäisiin instituutioihin tai toimijoihin kaupungin kehityksen tilan ja yhteiskunnan välisessä vuoropuhelussa (Tett & Wolfe 1991; Laws 1994a).

Kaupunkisuunnittelu on pyrkinyt saamaan kaupunkitilan haltuunsa modernien valateknologioiden avulla. Tällä viittaamme kaupunkisuunnittelun diskursiiviseen luonteeseen eli suunnitteluun toimintana, jota ohjaavia käsityksiä ja kuvia todellisuudesta ei voida palauttaa suunnittelun välittömään yhteyteen. Suunnittelu ei tapahdu suunnittelijoille läpinäkyvässä ja suunnittelusta riippumattomassa kaupungin todellisuudessa, vaan suunnittelukäytäntöihin muotoutuneessa suunnittelun todellisuudessa. Tämä todellisuus voi poiketa enemmän tai vähemmän siitä kaupungista, joka muotoutuu elettyinä ympäristönä, poliittistaloudellisten konfliktien näyttämönä tai vaikkapa eurooppalaisena kulttuurituotteena. Diskursiivinen suunnittelukäsitys pureutuu suunnittelun rakenteisiin erityisesti tietoon kytkeytyvien valtasuhteiden kautta (Boyer 1990; Kenny 1992; Hillier 1993: 94).

Kaupunkisuunnittelun valateknologioihin liittyvät oleellisesti myös kartta ja tilasto tilan hallinnan välineinä. Hallintapyrkimysten näkökulmasta ne toimivat »ajan ja tilan kasaajina» (Harvey 1989: 240-244). Tilasto ja kartta ovat osaltaan mahdollistaneet kaupunkisuunnittelun todellisuuden muotoutumisen, sillä niiden välityksellä yhteiskunta ja sen ilmiöt on voitu ottaa keskitetysti visuaalisen järjen hallintaan. Samalla kaupunki on voitu tehdä näkyväksi myös erilaisten teoreettisten synteisien läpi esimerkiksi ilmiöiden riippuvuuksina, taloudellisina kehityskuvina tai maankäytön toiminnallisena palapelinä (Häkli 1997).

Suunnittelun kaupungista on tullut poliittishallinnollista toimintaa ohjaava merkitysrakenteiden ja tilallisten käytäntöjen kokonaisuus, joka suunnittelun käytännöissä on useimmiten nähty ongelmattomana ja läpinäkyvänä - »kaupunkina itsessään». Tavat tuottaa kaupunki suunnittelun kohteena ovat vakiintuneet ajatusmalleiksi, jotka puolestaan ovat ohjanneet muun muassa sitä mistä asioista on syntynyt merkittäviksi koettuja kaupunkisuunnittelun kysymyksiä. Näin suunnittelun todellisuus on diskursiivisina rakenteina läsnä jo silloin, kun kaupunkien ongelmat muotoillaan ja asetetaan ratkaistaviksi.

Kaupunkitilan hallinta ja sen rakenteellinen perusta voidaan siis ymmärtää teknistä herruutta laajemmin, tilan visualisaatioon ja poliittishallinnollisiin diskursseihin sisältyvänä valtana. Visualisaation merkitys tilan hallinnassa on suurempi kuin yleensä ajatellaan: tilasto ja kartta eivät ole pelkästään tiedon keruun ja siirron välineitä, vaan osa suunnitteluapparaattia, jolle kaupunkisuunnittelun toimintakenttänä on nimenomaan »näkyvä kaupunki». Väitämmekin, että modernia kaupunkisuunnittelua on hallinnut logiikka, jossa visuaalinen hallitsee kokemuksellista, paperiprojektio paperille kirjautumatonta (ks. myös Harley 1988; Gregory 1994).

Tilasuhteensa diskursiivisiin rakenteisiin sitoutunut suunnittelu ei ole tavoittanut, eikä juuri tavoitellutkaan, sitä osaa kaupunkikehityksen sosiospatiaalisesta dialektiikasta, jota kartan tai tilaston avulla ei voida tehdä suunnitteluprosessissa näkyväksi (vrt. Bhabha 1994: 110). Näkyvää kaupunkia säätelemään pyrkineelle modernistiselle kaupunkisuunnittelulle eletty ja koettu kaupunki on jäänyt näkymättömäksi kohinaksi, jopa häiriöiksi. Niinpä kaupungin kehitykseen on suunnittelun keinoin pyritty vaikuttamaan yleensä varsin yksioikoisesti. Kaupunkitila on tehty näkyväksi toiminnallistaloudellisena tapahtumisena, ja suunnittelu on pyrkinyt puuttumaan asioihin, jotka on tunnistettu olennaisiksi tämän tapahtumisen näkökulmasta (ks. myös Haami & Karvinen 1994). Tilan hallinnan visuaalinen perusta on ohittanut »näkymättömän», lukuun ottamatta sitä osaa kaupunkitilan kokemuksesta, joka yleisesti ymmärretään estetiikkana. Tälle kokemuksen alueelle on kuitenkin muodostunut oma ammattimainen hallintateknologiansa, jonka perusta ei ole yhtään vähemmän visuaalinen (Ellin 1996: 182-185). Silmää miellyttävä ympäristö muotoutuu arkkitehtien piirustuspyödyillä ja noudattaa maun ammattilaisten näkemyksiä kaupunkitilan estetiikasta.

Kaupunkisuunnittelun visuaalista painottumista voidaan siis arvostella monellakin tavalla. Kun kaupunkisuunnittelussa pitäydytään »näkyvän kaupungin» ilmiöissä, painotus on yleensä maankäytön suunnittelussa ja ongelmanasettelut ja ratkaisumallit ovat taloudellisia (Häkli 1997). Suunnittelun diskursseissa »kaupungin yhteiset asiat» ovat kollektiivisiä toimintoja kaupunkinäyttämöllä, joka puolestaan tehdään näkyväksi lähinnä infrastruktuurien palapelinä: rakennuksina, teinä, siltoina ja viheralueina.

Suunnittelun diskursiivisia rakenteita arvosteleva kaupunkitutkimus joutuu ottamaan kantaa myös siihen, mitä niiden sijaan on kuviteltavissa. Modernistinen kaupunkisuunnitteluhan on ollut varsin menestyksenkäs kaupunkitilan säätelyssä jo pitkälti toistasataa vuotta (Rabinow 1989; Ellin 1996: 199). Miksi siis moittia pyrkimyksiä ohjata kaupunkikehitystä tavalla, jossa kaupunki tehdään suunnittelutoiminnalle näkyväksi ja tunnetuksi visualisaation tekniikoin?

Nähdäksemme on järkevää olettaa, että jos suunnittelu kykenee kaupunkikehityksen hallintaan kaupungin asukkaita ja muita suunnittelun sidosryhmiä tyydyttävällä tavalla, ei kaupunkisuunnittelun diskursiivisten rakenteiden kritiikillä ole juuri muuta kuin emansipatorinen tehtävä. Tällöin moitittujen rakenteiden painoja juurtuneisuus kaupungin kehityksen sosiospatiaalisessa dialektiikassa ovat ilmeisen lujat, eikä arvostelu välttämättä muuta vallitsevia suunnittelukäytäntöjä ja/tai kaupunkipolitiikkaa. Se voi kuitenkin pyrkiä lisäämään ymmärrystä niistä ajattelun ja toiminnan perusrakenteista, jotka suunnittelijat käytännössä ottavat annettuina.

Kritiikin kaukupohja voi kuitenkin laajentua ja käytännöllistyä huomattavasti tilanteessa, jossa modernistinen suunnittelukäytäntö menettää uskottavuutensa. Tässä suhteessa keskustelu postmodernista urbanismista on erityisen kiinnostavaa, sillä on olemassa viitteitä siitä, että postmoderni kaupunkikehitys olisi ainakin osin karkaamassa perinteisen suunnittelun näkökentästä (Zukin 1991; Watson & Gibson 1995; O'Loughlin & Friedrich 1996). Näkyvän kaupungin toiminnallinen yhteys,

ja samalla »yhteisten asioiden» jäsentymisen tapa, on jo paikoin hajoamassa, muun muassa alakulttuurien, yksityistämisen ja vähittäiskaupan rakennemuutoksen paineissa (Dear & Flusty 1998). Esimerkiksi Yhdysvalloissa jo 1950-luvulla alkanut kaupunkirakenteen hajoaminen on toteutunut myös Suomessa, kun automarketit hitaasti mutta ilmeisen vääjäämättömästi muovavat kaupunkirakennetta kohti keskuksetonta taajamaverkostoa (Taaffe 1970: 86; Nevalainen 1997: 28). Tässä kehityksessä suunnittelun rooli on ollut vastaanottava mieluummin kuin suuntaa näyttävä.

Olemme menossa kohti modernin jälkeistä aikaa, jossa yhtenäiskulttuuri ja yhteiskunnalliset arvot moniulotteistuvat ja paikallisuus korostuu. Muutos ei kuitenkaan voi olla yhdenmukainen ja samanaikainen kaikkialla. »Virtojen tiloihin» tempautuvat ensisijaisesti teollistuneiden länsimaiden eliitit ja taloudelliset keskukset (Castells 1997: 423-425). Voidaankin kysyä, mitä haasteita ja missä postmoderni yhteiskuntamuutos asettaa modernistiselle kaupunkisuunnittelulle. Ainakin suomalaisia kaupunkeja ja kaupunkiseutuja ajatellen postmoderni tilanne tuntuu vielä etäiseltä kangastukselta hajautuvasta kaupunkirakenteesta huolimatta. Sen sijaan postmodernin urbanismin arkkityypiksi nostetussa Los Angelesissa eletään poliittisen ja kulttuurisen hajoamisen kynnyksellä (Davis 1990; Dear et al. 1996; Wolch 1996). Jonnekin välimaastoon sijoittuvat useimmat maailman kaupungit, jotka erilaistuessaankin kytkeytyvät toisiinsa yhä moninaisempien siteiden kautta.

Modernistisen kaupunkisuunnittelun kohtalo ei siis ole ennalta määrätty, vaikka samantapaisia haasteita onkin noussut esiin eri puolilla maailmaa. Yleisesti on todettu, että kaupunkien kohtaloita kyetään yhä vähemmän ennakoimaan tai säätelemään paikallisesti tilanteessa, jossa pääomien ja investointien toiminta-ala on laajentunut maailmanlaajuisiksi. Toisaalta, kuten totesimme, kaupunkien kriisitendenssejä voimistaa kaupunkiseutujen kiihtyvä keskinäinen kilpailu investoinneista ja muista virroista - olivatpa nämä sitten matkailun, tiedon tai tavaran liikettä (esim. Lash & Urry 1994; Castells 1996). Tätä kehitystä on tulkittu muun muassa siten, että ainakin läntisten teollisuusmaiden urbaaneissa miljöissä olisi muodostumassa modernin jälkeisenä tilanteena ilmenevä pluralismin, hajautetun päätöksenteon ja imagotalouden yhteys - postmoderni urbanismi (Dear 1991; Ellin 1996; Dear & Flusty 1998).

Riippumatta siitä miten kaupunkikehityksen uusia suuntia halutaan nimetä ja onko muutoksella epookkiluonne vai ei, kaupunkisuunnittelun hallintasuhteita on näkemyksemme mukaan mielekästä lähestyä myös suunnitteludiskurssien tilan hallinnan näkökulmasta. Tällöin voidaan tutkia suunnittelun valtateknologioita, joiden olemus on rakenteellinen eikä siten juurikaan ilmene institutioihin tai toimijoihin keskittyvissä analyyseissä. Diskursiivinen tilan hallinta ja sen vaikutukset kytkeytyvät suunnitteluprosessin lähtökohtiin, mieluummin kuin itse suunnittelukäytännössä ilmeneviin valtasuhteisiin esimerkiksi talouden tai politiikan alalla.

Suunnittelun diskurssien kaupunkia määrittävät suunnittelukäytännöissä vakiintuneet puhuvat ja tietämys, jotka muotoutuvat laajan tapahtumahistorian kautta mutta myös paikallisesti erityisillä tavoilla. Diskurssit säätelevät sitä, mitkä asiat voivat muodostua ongelmiksi ja millaisia niiden ratkaisut voivat olla. Suunnittelun suhde tietoon ja valtaan ei ole yksiulotteisen välineellinen, vaan se muodostuu myös tiedon syvärakenteissa. Näitä diskursiivisia rakenteita tarkastelemalla saadaan ote »suunnittelun kaupungin» rakentumisesta ja ilmenemisestä osana kaupunkikehityksen sosio-spatiaalista dialektiikkaa. Samalla voidaan välttää yksinkertaistava tulkinta suunnittelun ammattilaisista pelkkinä ideologeina tai harhaan johdettuina: »suunnittelun kaupungin» rakentajat ja rakennus-tarpeet periytyvät kaukaa nykyhetken ja tämän paikan tuolta puolen.

Johtopäätöksiä

Kaupunkitutkimuksen kasvu on tuonut arvokkaan lisän yhteiskuntateoreettiseen ymmärrykseen tilan ja yhteiskunnallisten prosessien välisestä suhteesta. Samalla 1980-luvun metodologinen keskustelu tilasta on kuitenkin jäänyt sivuun. Uudessa kaupunkitutkimuksessa tilaulottuvuuden huomioon ottaminen on usein jäänyt tilaan ja spatiaalisuuteen liittyvien kieli- ja mielikuvien tasolle.

Näkemyksemme mukaan kaupunkitutkimuksen kentässä olisi jälleen sijaa pyrkimyksille tarkastella urbaanien ilmiöiden tilallisuutta myös metodologisena kysymyksenä.

Tavoitteenamme on ollut esittää joitakin alustavia kaupunkitutkimuksen kannalta oleellisia tilaullottuvuuteen liittyviä metodologisia huomioita. Keskeisimmät näistä liittyvät kaupunkikehityksen ymmärtämiseen tilan ja yhteiskunnan välisenä vuoropuheluna, jota analysoiva tutkimus voi painottaa rakenteiden, instituutioiden tai toimijoiden tarkastelua. Oleellista on, että ajatus vuoropuhelusta korostaa tutkimuspainotuksesta riippumatta tilan merkitystä kaupungin kehityksessä. Spatiaaliset kontekstit ehdollistavat ihmisen toimintaa, mutta toimijat myös muuttavat ympäristöään. Taloudellinen, poliittinen ja sosiokulttuurinen tapahtumahistoria on paikkakohtaista siltä osin kuin rakenteiden, instituutioiden ja toiminnan suhteet kääriytyvät auki paikallisissa yhdyskunnissa, ja tiettyyn aikaan sidottua siltä osin kuin nuo suhteet muotoutuvat eri aikajänteillä.

Tilan ja yhteiskunnan suhde on vuorovaikutteinen monella tavalla ja tasolla, sillä kaupungin kehitys ei ole sidottu paikalliseen tasoon, vaan rakentuu eri aluetasoilla. Maantieteellisiä mittakaavoja ei kuitenkaan pidä käsittää itsenäisinä, vaan mieluummin yhteiskunnallisesti tuotettuina tapoina kytkeytyä, jäsentää ja/tai esittää yhteiskunnallisen muutoksen syy-yhteyksiä. Rakenteiden, instituutioiden ja toiminnan spatiaalinen kudos muotoutuu eri tavoin riippuen siitä, millaisen maantieteellisen toimintatason muotoutumiseen se liittyy.

Esimerkkinä kaupunkitilan tuottamiseen liittyvästä rakenteellisesta analyysistä tarkastelimme kaupunkisuunnittelua ja sen rakenteellista perustaa. Keskittymällä tilan visualisaatioon ja poliittishallinnollisiin diskursseihin valtateknologioina tulkitsimme suunnittelun pyrkimyksenä kaupunkitilan hallintaan. Esitimme, että suunnitteludiskurssit ohjaavat muun muassa sitä, miten kaupungin ongelmat muotoillaan ja millaisia niiden ratkaisut voivat olla. Koska diskursiivinen tilan hallinta ja sen vaikutukset sijoittuvat jo suunnittelukäytännön lähtökohtiin, jäävät ne huomiotta analyysissä, jotka painottavat ensisijaisesti instituutioiden tai toimijoiden roolia kaupunkisuunnittelussa ja -politiikassa.

Kaupungit ovat maantieteellisiä mosaiikkeja, jotka muodostuvat rakenteiden, instituutioiden ja toiminnan sosiospatiaalisena dialektiikkana. Kaupunkitutkimuksen metodologiseksi haasteeksi nousee tuon maiseman avaaminen ja ymmärtäminen sitä ylläpitävien ja muodostavien prosessien kautta siten, että tilan konstituioiva, rajoittava tai välittävä merkitys tulee huomioon otetuksi. Olemme pyrkineet edistämään tähän haasteeseen vastaamista näkemyksillämme siitä, miten tilan ja kaupunkikehityksen refleksiivistä suhdetta voidaan jäsentää. Vaikka huomiomme ovat alustavia ja osittaisia, toivomme että niiden myötä tilallisuuden analyysi nopeasti laajenevassa kaupunkitutkimuksessa syvenee.

KIRJALLISUUS

- Adams, Paul Charming (1995). A reconsideration of personal boundaries in space-time. *Annals of the Association of American Geographers* 85: 2, 267-286.
- Amin, Ash & Stephen Graham (1997). The ordinary city. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series* 22, 411-429.
- Amin, Ash (1996). Beyond associative democracy. *New Political Economy* 1: 3, 309-333.
- Andersson, Harri (1997). Kulttuuri ja paikan politiikka kaupunki uudistuksessa. *Teoksessa* Haarni, Tuukka, Marko Karvinen, Hille Koskela & Sirpa Tani (toim.): *Tila, paikka, maisema: tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*, 107-128. Vastapaino, Tampere.
- Beauregard, Robert A. (1986). The object of planning. *Urban Geography* 7: 3, 367-373.
- Bliabha, Homi K. (1994). *The location of culture*. 285 s. Routledge, London.
- Boyer, M. Christine (1990). *Dreaming the rational city*. 331 s. Massachusetts Institute of Technology Press, Cambridge.
- Castells, Manuel (1983). *The city and the grassroots. A crosscultural theory of urban social movements*. 450 s. Arnold, London.
- Castells, Manuel (1996). *The rise of network society. Volume I: The information age: economy, society and culture*. 556 s. Blackwell, Cambridge.

- Castells, Manuel (1997). *The power of identity. Volume II: The information age: economy, society and culture*. 461 s. Blackwell, Cambridge.
- Caulfield, Janice & John Minnery (1994). Planning as legitimation: A study of the Brisbane Strategy Plan. *International Journal of Urban and Regional Research* 18: 4, 673-689.
- Davis, Mike (1990). *City of Quartz. Excavating the future in Los Angeles*. 462 s. Verso, London.
- Dear, Michael (1986). Postmodernism and planning. *Environment and Planning D: Society and Space* 4: 3, 367-384.
- Dear, Michael (1989). Survey 16: Privatization and the rhetoric of planning practice. *Environment and Planning D: Society and Space* 7: 4, 449-462.
- Dear, Michael (1991). The premature demise of postmodern urbanism. *Cultural Anthropology* 6, 538-552.
- Dear, Michael (1996). In the city, time becomes visible. Intentionality and urbanism in Los Angeles, 1781-1991. *Teoksessa Scott, Allen J. & Edward Soja (toim.): The City: Los Angeles and urban theory at the end of the twentieth century*, 76-105. University of California Press, Los Angeles.
- Dear, Michael & Steven Flusty (1998). Postmodern urbanism. *Annals of the Association of American Geographers* 88: 1, 50-72.
- Dear, Michael, H. Eric Schockman & Greg Hise (1996; toim.). *Rethinking Los Angeles*. 278 s. Sage, Thousand Oaks.
- Ellin, Nan (1996). *Postmodern urbanism*. 348 s. Blackwell, Cambridge.
- Forester, John (1983). The geography of planning practice. *Environment and Planning D: Society and Space* 1, 163-180.
- Giddens, Anthony (1984). *Constitution of society. Outline of the theory of structuration*. 402 s. Polity, Cambridge.
- Gregory, Derek (1994). *Geographical imaginations*. 442 s. Blackwell, Cambridge.
- Gregory, Derek & John Urry (1985; toim.). *Social relations and spatial structures*. 440 s. St. Martin's Press, New York.
- Haarni, Tuukka & Marko Karvinen (1994). Kvarittikaupungista konfliktien raariteteseen. *Alue ja Ympäristö* 23: 1, 33-49.
- Harley, J. Brian (1988). Maps, knowledge, and power. *Teoksessa Cosgrove, Denis & Stephen Daniels (toim.): The iconography of landscape. Essays on the symbolic representation, design and use of past environments*, 277-312. Cambridge University Press, Cambridge.
- Harvey, David (1989). *The condition of postmodernity. An enquiry into the origins of cultural change*. 378 s. Blackwell, Cambridge.
- Healy, Robert G. & William Ascher (1995). Knowledge in the policy process: Incorporating new environmental information in natural resources policy making. *Policy Sciences* 28, 1-19.
- Hillier, J. (1993). *To boldly go where no planners have ever...* *Environment and Planning D: Society and Space* 11: 1, 89-113.
- Häkli, Jouni (1994). Maakunta, tieto ja valta. Tutkimus poliittis-hallinnollisen maakuntadiskurssin ja sen historiallisten edellytysten muotoutumisesta Suomessa. *Acta Universitatis Tamperensis A*: 415. 246 s.
- Häkli, Jouni (1996). Culture and politics of nature in the city: The case of Berlin's »Green Wedge». *Capitalism, Nature, Socialism* 7: 2, 125-138.
- Häkli, Jouni (1997). Näkyvä yhteiskunta: kansalaiset ja kaupunkisuunnittelun logiikka. *Teoksessa Haarni, Tuukka, Marko Karvinen, Hille Koskela & Sirpa Tani (toim.): Tila, paikka, maisema: tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*, 37-52. Vastapaino, Tampere.
- Häkli, Jouni (1998). Discourse in the production of political space: Decolonizing the symbolism of provinces in Finland. *Political Geography* 17: 3, 331-363.
- Jauhiainen, Jussi S. (1995). Kaupunkisuunnittelu, kaupunkiuudistus ja kaupunkipolitiikka. Kolme eurooppalaista esimerkkiä. *Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* 146. 384 s.
- Jonas, Andrew E. G. (1991). Urban growth coalitions and urban development policy: postwar growth and the politics of annexation in metropolitan Columbus. *Urban Geography* 12: 3, 197-225.
- Jonas, Andrew E. G. (1992). A place for politics in urban theory: the organization and strategies of urban coalitions. *Urban Geography* 13: 3, 280-290.
- Jonas, Andrew E. G. (1994). The scale politics of spatiality. Editorial. *Environment and Planning D: Society and Space* 12: 3, 257-264.
- Keil, Roger & Klaus Ronneberger (1994). Going up the country: internationalization and urbanization on Frankfurt's northern fringe. *Environment and Planning D: Society and Space* 12: 2, 137-166.

- Kenny, Judith (1992). Portland's comprehensive plan as text. The Fred Meyer case and the politics of reading. *Teoksessa* Barnes, Trevor & James S. Duncan (toim.): *Writing worlds. Discourse, text and metaphor in the representation of landscape*, 176-192. Routledge, London.
- Kortelainen, Jarmo (1996). Tehdasyhdyskunta talouden ja ympäristötietoisuuden murrosvaiheissa. *Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja* 24. 155 s.
- Koskinen, Tarmo (1987). Tehdasyhteisö. Tutkimus tehtaasta ja kylän kutoutumisesta tehdasyhteisöksi, kudemman säilymisestä ja purkautumisesta. *Vaasan korkeakoulun julkaisuja. Tutkimuksia* 123. 209 s.
- Lash, Scott & John Urry (1994). *Economies of signs and space*. 360 s. Sage, London.
- Laws, Glenda (1994a). Urban policy and planning as discursive practices. *Urban Geography* 15: 6, 592-600.
- Laws, Glenda (1994b). Oppression, knowledge and the built environment. *Political Geography* 13: 1, 7-32.
- Lehrer, Ute A. & Richard Milgrom (1996). New (sub)urbanism: countersprawl or repackaging the product. *Capitalism, Nature, Socialism* 7: 2, 49-64.
- Lehtinen, Ari & Pertti Rannikko (1994; toim.). *Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto*. 287 s. Gaudeamus, Helsinki.
- Mitchelson, Ronald L. & James O. Wheeler (1994). The flow of information in a global economy: the role of the American urban system in 1990. *Annals of the Association of American Geographers* 84: 1, 87-107.
- Nevalainen, Jaana (1997). Hauras kaupunki: Suomalaisen tilasuhteen heijastumia Joensuun ruutukaavalla. *Teoksessa* Hiltunen, Mervi J., Satu Huttunen, Jaana Nevalainen & Aija-Marita Näsänen: Neljä kaupunkimaantieteellistä kuvaa Joensuusta. *Joensuun yliopisto, maantieteen laitos. Julkaisuja* 1, 942.
- O'Loughlin, John & Lirgen Friedrich (1996). *Social polarization in post-industrial metropolises*. 335 s. Gruyter, Berlin.
- Paasi, Anssi (1991). Deconstructing regions: notes on the scales of spatial life. *Environment and Planning A* 23: 2, 239-256.
- Peterson, Tarla Rai & Christi Choat Horton (1995). Rooted in the soil: How understanding the perspectives of landowners can enhance the management of environmental disputes. *Quarterly Journal of Speech* 81, 139-166.
- Rabinow, Paul (1989). *French modern*. 447 s. University of Chicago Press, Chicago.
- Raento, Pauliina (1997). Kaunotar vai hirviö? Näkökulmia Las Vegasin pelimaisemaan ja ideologiaan. *Alue ja Ympäristö* 26: 1, 5-16.
- Roweis, S. T. (1983). Urban planning as professional mediation of territorial politics. *Environment and Planning D: Society and Space* 1, 139-162.
- Sassen, Saskia (1994). *Cities in a world economy*. 157 s. Pine Forge, London.
- Smith, Neil (1995). Remaking scale: Competition and cooperation in prenational and postnational Europe. *Teoksessa* Eskelinen, Heikki & Folke Snickars (toim.): *Competitive European Peripheries*, 59-74. Springer, Berlin.
- Soja, Edward W. (1989). *Postmodern geographies. The reassertion of space in critical social theory*. 266 s. Verso, Bristol.
- Staeheli, Lynn (1994). Empowering political struggle: spaces and scales of resistance. *Political Geography* 13:5, 387-391.
- Stoker, Gerry & Karen Mossberger (1994). Urban regime theory in comparative perspective. *Environment and Planning C: Government and Policy* 12: 2, 195-212.
- Stone, Clarence N. (1986). Power and social complexity. *Teoksessa* Waste, Robert J. (toim.): *Community power. Directions for future research*, 77-113. Sage, London.
- Taaffe, Edward W. (1970; toim.). *Geography*. 143 s. Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Taxe, Caroline S. (1995). Marginalizing public participation in local planning: An ethnographic account. *Journal of the American Planning Association* 61: 4, 471-481.
- Taylor, Peter (1982). A materialist framework for political geography. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series* 7, 15-34.
- Tett, Alison & Jeanne Wolfe (1991). Discourse analysis and city plans. *Journal of Planning Education and Research* 10: 3, 195-200.
- Thrift, Nigel (1983). On the determination of social action in space and time. *Environment and Planning D: Society and Space* 1, 23-57.
- Vartiainen, Perttu (1994). Urban region as a geoeconomic and geopolitical unit in the »Europe of Regions«. *Teoksessa* Brown, Gerhard O. (toim.): *Managing and marketing urban development and urban life*. IGU

proceedings. *Abhandlungen Anthropogeographie Institut für Geographische Wissenschaften, Freie Universität Berlin, Band 52*, 241-249.

Watson, Sophie & Katherine Gibson (1995; toim.). *Postmodern cities and spaces*. 269 s. Blackwell, Cambridge.

Wolch, Jennifer (1996). From global to local: The rise of homelessness in Los Angeles during the 1980's. Teoksessa Scott, Allen J. & Edward Soja (toim.): *The City: Los Angeles and urban theory at the end of the twentieth century*, 390-425. University of California Press, Los Angeles.

Zukin, Sharon (1991). *Landscapes of power: From Detroit to Disney World*. 326 s. University of California Press, Berkeley.